

Hva er sykdom?

Har du prøvd å gå til legen din for å be om en attest på at du er frisk? Hva innebærer begrepene frisk og syk?

Tekst:
Renate Furre
Henriksen Sandar
Foto:
Jarle Eknes

Spørsmålene fra professor Olav Morten Linaker hørtes tilforlatelig ut, men skulle vise seg å holde flere nyanser enn hva man så ved første øyekast. Han besøkte SOR konferansen «Ikke enkelt når det er dobbelt» med en gjennomgang av samfunnets oppfatning og behandling av psykisk utviklingshemmede og psykisk syke opp gjennom historien.

Olav Morten Linaker.

Linaker er professor 2 ved Institutt for nevromedisin ved NTNU og overlege ved St. Olavs hospital i Trondheim, og skrev i 1994 sin doktoravhandling med tittelen «Mental retardation. Past and present». Hvorfor se seg tilbake? Jo, påpekte Linaker: Det er fremdeles mange ubesvarte spørsmål om dette temaet, spørsmål også våre forgjengere stilte seg. Løsningene som ble forsøkt og resultatene av disse kan fremdeles gi nyttig informasjon. Og er det slik at utfordringene psykisk utviklings-

hemming stiller oss ovenfor har et enkelt svar eller en enkel løsning?

Linaker påpekte at selv om utviklingshemming er et historisk sett «nytt» begrep i bruk fra syttenhundretallet, kjenner vi til at de gamle egypterne beskrev ulike typer hodeskader fra rundt år 1500 før vår tidsregning. I antikkens Hellas ble det antatt at utviklingshemming skyldtes en ubalanse i kroppsvæskene. Romerretten fastslo at psykisk utviklingshemmede ikke kunne ane konsekvensene av sine

handlinger, og dermed ikke kunne straffes. Dette, påpekte Linaker, kan være bakgrunnen for tanken om «den salige enfoldige» – som var ute av stand til å synde, og dermed velsignet av Gud.

Men også i Norden eksisterer det beskrivelser av mennesker med utviklingshemming, blant annet i Heimskringla. Der snakkes det om Trum-Ketil (stumme Ketil), sønn av Tidrande fra Njardvik. Ættesoga Fljotsdøla forteller at Ketil var en rolig og medgjørlig mann, bortsett fra når han hver fjortende dag fikk anfall. Da skalv han og skar tenner, og oppviste et voldsomt sinne – han rev i følge saga bordkledningen rett fra veggen og dørkarmen fra huset.

Både i kristendommen og islam ble det vektlagt å vise barmhjertighet ovenfor psykisk syke og utviklingshemmede, men bildet var ikke entydig. Linaker fremholdt at protestantismens far, Martin Luther, mente at utviklingshemmede ikke hadde sjel. Og siden de ikke hadde sjel, kunne de ikke tilhøre Gud. De måtte derfor tilhøre djevelen, og burde avlives.

Andre oppfatninger fra middelalderen var skille mellom utviklingshemmede og psykisk syke – utviklingshemmede var å betrakte som et friskt dyr, psykisk syke som et sykt dyr. Behandlingen av utviklingshemmede og psykisk syke var imidlertid et samspill mellom gammel overtro og kristendom, man trodde blant annet at underjordiske hadde byttet barnet – og Frøya ble påkalt under barsel til langt ut på attenhundretallet.

Rundt denne tiden, dukker de første beskrivelsene av en tilstand kalt savant-syndromet opp. Gottfried Mind fra Sveits

var en autistisk savant, som studerte under kunstneren Sigmund Hendenberger hvor han lærte tegning. En dag skulle Hendenberger tegne en katt, noe Mind mente ikke lignet mye på utgangspunktet. Læremesteren spurte eleven om han kunne gjøre det bedre – og Mind tegnet et bilde så naturtro at mesteren kopierte sin elev. Gottfried Mind er også kjent som «Kattenes Rafael», på grunn av sin dyktighet i å tegne katter.

Savant-syndromet er en tilstand hvor mental utviklingsforstyrrelse opptrer sammen med eksepsjonelle evner, for eksempel innen kalkulasjon, musikk eller kunstuttrykk. Tilstanden er meget sjelden, professor Darold Treffert ved Universitetet i Wisconsin anslår at det er under femti mennesker på verdensbasis han kaller «vidunder-savanter». Man kjenner ikke hele årsaken til at mennesker utvikler savant-syndrom, men en teori er at venstre hjernehalvdel har eller får en skade.

Rundt halvparten med diagnosen savant-syndrom er også autister. De fleste savanter er seg ikke bevisst hvordan de begår eksepsjonelle handlinger. Dette gjelder ikke Daniel Tammet, han kan forklare hvordan han «ser» tallet pi i hodet – detaljert med figurer og farger. Han snakker for øvrig 11 språk, og tok utfordringen med å lære seg islandsk på en uke. Da uka var omme, ble han intervjuet av islandsk tv – på islandsk.

Temaet ble for alvor popularisert gjennom det amerikanske nyhetsmagasinet «60 minutes» og ABC sin reportasjeserie om savant-syndrom i 1983, en reportasjeserie Dustin Hoffman senere brukte som inspirasjon for sin rolletolkning som

autistisk savant i filmen «Rain Man» fra 1988.

Skillet mellom sykt/friskt blir ytterligere komplisert ved at savant-syndromet kan fremprovoseres hos mennesker med vanlige kognitive evner, eksempelvis ved hjerneskade eller frontotemporal demens. Orlando Serrell ble ikke født med autisme eller utviklingshemming, men opplevde å få en baseball i venstre tinning under ballspill da han var barn. Han fremviste savant-egenskaper etter denne episoden, blant annet kalkulasjoner og evnen til å huske detaljer om været hver dag siden skaden inntraff.

Allan Snyder, direktør for Center for the Mind ved Universitetet i Sidney, argumenterer for at transkranial magnetisk stimulering av venstre hjernehalvdel kan utløse savant-symptomer i helt vanlige mennesker – for eksempel en økt evne til kalkulasjon. Lawrence Osbourne, skribent for New York Times, beskrev i artikkelen «Savant for a day» i 2003 hvordan han undergikk slik stimulering i regi av Snyder – og at dette medførte at han blant annet opplevde å kunne tegne på en naturtro måte, noe han ikke var i stand til før forsøket.

Men det var en annen av «vidunder-savantene» som fikk avslutte Linakers foredrag på SOR-konferansen, nemlig Leslie Lemke. Alvorlig hjerneskadd under fødselen, og blind, ble han adoptert av sykepleieren May Lemke. Han lærte ikke å gå før han var femten år. Året etter begynte han å spille Tsjaikosvskij. Adoptivmoren oppmuntret sønnen, og han ble verdensberømt på begynnelsen av åttitallet da flere amerikanske tv-kanaler fortalte historien om hans enestående musikalitet.

I klippet som Linaker avsluttet sitt foredrag med, sitter mor og sønn ved pianoet – hvor Lemke holder en siste konsert for sin mor. Hun er alvorlig rammet av Alzheimers sykdom, og ser ut til å ikke være tilstede i situasjonen. Sønnen spiller og synger «How great thou art», noe som åpenbart påvirker henne positivt. Ved refrenget synger hun med og etterpå takker hun sønnen for musikken.

«Hva kan vi lære av dette?», var Linakers spørsmål helt til slutt. «Livskvalitet er ikke avhengig av kognitiv kapasitet – men av de vilkår vi lever under, og fysisk og psykisk helse.» ● ● ●